

Ο L. ANNAEUS SENECA ΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

Ὁ L. Annaeus Seneca, πεζογράφος καὶ ποιητής, στωϊκὸς φιλόσοφος καὶ παιδαγωγός, ἀνήκει εἰς τὴν τετάρτην περίοδον τῆς Ρωμαϊκῆς Γραμματείας (14—117 μ.Χ.) καὶ κατὰ τὰς μαρτυρίας τοῦ Κοϊντιλιανοῦ ὑπῆρξεν ἐπιτυχῆς συγγραφεύς¹. Οἱ σύγχρονοί του, μάλιστα δὲ οἱ νέοι, ἐμελέτων τὰς γραφάς του μὲ ἐνδιαφέρον καὶ ἐνθουσιασμόν τόσον διὰ τὸ νεωτεριστικὸν ὕφος των (μικραὶ προτάσεις, ἀντιθέσεις, γνωμικὰ κλπ.)² ὅσον καὶ διὰ τὸ εἶδος τοῦ περιεχομένου των.

Τὰς περὶ Παιδαγωγικῆς ἰδέας καὶ ἀρχὰς ἀναπτύσσει ὁ Σενέκας εἰς τὰ ἔργα του De Ira, De Clementia, De Beneficiis, De Tranquillitate, De Vita Beata, δύναται δὲ νὰ λεχθῆ ὅτι αὐταὶ οὐδόλως ἀπέχονται τῆς συγχρόνου μας Παιδαγωγικῆς. Τὸν ἄνθρωπον κατὰ τὴν νεότητά του θεωρεῖ ὁ Σενέκας ὡς εὐπλαστον μᾶζαν καὶ ὡς ἐκ τούτου παραδέχεται τὸ δυνατόν τῆς ἀγωγῆς, τὴν ἡλικίαν δὲ αὐτὴν θεωρεῖ ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴν χρόνον τῆς μαθήσεως. Κατὰ τὴν ἀνατροπὴν ἐνὸς παιδὸς πρέπει νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ ἀτομικότης αὐτοῦ καὶ αἱ φύσει δειλαὶ ὑπάρξεις ἐνδείκνυται νὰ ἐνθαρρύνωνται³, ὁ δὲ ἐθισμὸς καὶ ἡ ἄσκησις παίζουσι σπουδαῖον ρόλλον εἰς τὴν ἀνατροπὴν του.

Σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς κατὰ τὸν Σενέκα εἶναι ἡ ἠθικὴ τελειότης, ἡ ὁποία εἰς τὸ ἰδεῶδες τοῦ σοφοῦ τῆς Στοᾶς φαίνεται ἐνυπάρχουσα. Ὁ σκοπός, τὸν ὁποῖον θέτει εἰς τὴν ἀγωγήν προσδιορίζει καὶ τὰ μέσα ἐπιτευξέως του, ἦτοι τὰ μορφωτικὰ ἀγαθὰ. Ὑψιστον μορφωτικὸν ἰδεῶδες κατ' αὐτὸν εἶναι ἡ Φιλοσοφία. Ὡς ἐπιστήμη τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ἡ Φιλοσοφία δίδει εἰς τὸ πνεῦμα τὴν ὑψίστην τελείωσιν· αὐτὴ ὀδηγεῖ εἰς τὴν σοφίαν καὶ τὴν μακαριότητα⁴. Τὴν πολυγνωσίαν ἀπορρίπτει ὁ Σενέκας ὡς μὴ ἀπαραίτητον πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς κατὰ τὰς ἰδικὰς του ἀπόψεις. Εἰς τοῦτο εὐρίσκει συμφώνους καὶ τοὺς περισσοτέρους φιλοσόφους⁵. Διὰ τῶν σκέψεών του τούτων ἀπομακρύνεται τῆς ἐγκυκλίου παιδείας τοῦ Ἰσοκράτους, Κικέρωνος καὶ Κοϊντιλιανοῦ⁶.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος ὁμιλεῖ ὁ Σενέκας περὶ μιᾶς ἡλικίας, καθ' ἣν δύναται νὰ βελτιωθῆ ὁ ἄνθρωπος (aetas emendabilis). Ὡς ἄλλοτε ὁ Σωκράτης, πρεσβυεὶς ὁ Σενέκας ὅτι, ὅποιος θέλει νὰ καταπολεμήσῃ τὰ πάθη του, πρέπει πρῶτα νὰ τὰ ἀναγνωρίσῃ. Ἡ γνῶσις αὐτῶν εἶναι ἡ ἀφετηρία τῆς ἠθικῆς ἀναρρώσεως: *Initium est salutis notitia peccati*⁷. Τὸν σωφρονισμόν δέχεται ὡς παιδαγωγικὸν μέσον, φρονεῖ ὅμως ὅτι μὲ πολλὴν φειδῶ πρέπει νὰ γίνεται χρῆσις τοῦ μέσου τούτου, ἰδίᾳ εἰς τὰς ἀτόλμους καὶ δειλάς φύσεις.

Πρὸς τὸν Παιδαγωγὸν ὡς κοινωνικὸν λειτουργὸν τρέφει μεγάλην ἐκτίμησιν ὁ Σενέκας. Ὁ Παιδαγωγός εἶναι κατ' αὐτὸν ἕνας εὐεργέτης τοῦ κράτους: *Ita tamen delituerit, ut, ubicumque otium suum abscenderit, prodesse velit singulis univer-*

1) INSTIT. ORAT. X 1, 126: ... amabant autem eum magis quam imitabantur tantumque ab eo defluebant, quantum ille ab antiquis descenderat.

2) Βλ. E. NORDEN, Die antike Kunstprosa I, Leipzig 1898, σελ. 306.

3) α') DE IRA I 5. β') Πρβλ. καὶ KAPPES M., Geschichte der Pädagogik I, Münster 1898, σελ. 241.

4) Πρβλ. Ἐπιστ. 89. 5) Πρβλ. Ἐπιστ. 106.

6) Πρβλ. KAPPES M., Geschichte der Pädagogik I, σελ. 241.

7) Πρβλ. Ἐπιστ. 28, 9.

sisque ingenio, voce, consilio¹. Θέλει αὐτόν προσωπικότητα, συνιστᾷ δὲ νὰ μὴ τιμωρῆ, ὅταν εἶναι ὠργισμένος².

Εἰς τὰς παιδαγωγικὰς δυνάμεις τῆς οἰκογενείας, ἂν καὶ παραδέχεται τοὺς γονεῖς ὡς φυσικοὺς ἀνατροφεῖς τοῦ παιδός, δὲν φαίνεται νὰ τρέφῃ μεγάλην ἐμπιστοσύνην, διότι πάντες οἱ γονεῖς δὲν εἶναι καλοί. Σχετικῶς παρατηρεῖ: *Deinde alia condicio est parentum, qui beneficia quibus dederunt, dant nihilominus daturique sunt, nec est periculum, ne dedisse ipsos mentiantur. In ceteris queri debet non tantum an receperint, sed an dederint: horum in confesso merita sunt et quia utile est iuventuti regi, inposuimus illi quasi domesticos magistratus, sub custodia contineretur*³. Ἐπειδὴ ὅμως ἀποδίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὸ παράδειγμα⁴, νομίζει ὅτι οἱ καλοὶ γονεῖς δύνανται νὰ διδάξουν τὸν παῖδα ὅλας τὰς ἀρετὰς εἰς τὴν πρᾶξιν.

Ἡ Παιδαγωγικὴ τοῦ Σενέκα εἶναι ἠθικὴ Παιδαγωγικὴ. Τὸ ἀποφασιστικὸν στοιχεῖον αὐτῆς εἶναι τὸ ἠθικοπρακτικόν· αὐτὸ ἀπαιτεῖ τὴν ἐκλογὴν φιλοσοφικῶν κειμένων ὡς μορφωτικῶν μέσων. Ἡ προτίμησις τῆς φιλοσοφίας ὡς ὑψίστου μορφωτικοῦ ιδεώδους καὶ ἀρίστου παιδαγωγικοῦ μέσου ὑπὸ τοῦ Σενέκα ὑπερηγορεῦθη ἐκ τῆς θέσεώς του ἔναντι τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς καταπτώσεως τῆς ἐποχῆς του⁵.

Ἡ Παιδαγωγικὴ τοῦ Σενέκα ἔχει τι τὸ ἰδιαίτερον καὶ ἀποκλίνει ἀπὸ τὴν παραδεγεμένην γραμμὴν τῆς παραδόσεως. Ἡ Παιδαγωγικὴ προηγουμένης εἶχε τὸν χαρακτήρα στενῆς κρατικῆς ἀγωγῆς, σκοπὸν ἐχούσης τὴν ὑπηρετήσιν τοῦ κράτους καὶ μόνον. Ὁ Σενέκας δὲν γνωρίζει καμμίαν ἀνατροφὴν διὰ τὸ κράτος, ἀλλὰ δι' ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα: *non sum uni angulo natus, patria mea totus est mundus*⁶.

Διὰ τῶν σκέψεων του τούτων ὁ Σενέκας ὑπεραμύνεται τῆς πνευματικῆς καὶ πρὸ παντός τῆς ἠθικῆς αὐτονομίας τοῦ ἀτόμου. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ διαπιστοῖ τις μεγάλην ὁμοιότητα τόσον τῶν περὶ μορφώσεως ἀντιλήψεων ὅσον καὶ τῆς θέσεως ἢ κάλλιον ἀντιθέσεως ἔναντι τῆς πολιτείας μεταξὺ Σωκράτους καὶ Σενέκα, ὅσον καὶ ἂν τεραστία διαφορὰ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀντιλήψεων αὐτῶν εἰς τὴν ζωὴν ἑκατέρου ὑπάρχει. Ὅπως ἄλλοτε ὁ Σωκράτης, οὕτω καὶ ὁ Σενέκας ὑπεραμυνόμενος τῆς ἠθικῆς αὐτονομίας τοῦ ἀτόμου ἀπεμάκρυνε τοῦτο ἀπὸ τοὺς πνευματικοὺς καὶ πολιτικοὺς στόχους τῆς πολιτείας—κράτους, ὡς ἦτο ἡ ἀφοσίωσις τοῦ πολίτου εἰς τὸ κράτος, ἢ τυφλὴ ὑποταγὴ εἰς τοὺς ἄρχοντας καὶ ἡ ὑποστήριξις τῶν ἐπιδιώξεων τῆς πολιτείας περὶ ἀποκτήσεως πλοῦτου καὶ δυνάμεως στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς. Ὅθεν προφανῆς ἡ ἀντίθεσις τοῦ φιλοσόφου καὶ παιδαγωγοῦ Σενέκα πρὸς τὴν ἡγεσίαν τοῦ κράτους του, ἢ ὅποια ἀντίθεσις καὶ τὸν ὠδήγησε εἰς τὴν ἀναγκαστικὴν αὐτοκτονίαν του⁷. Ὅσον καὶ ἂν ἡ ἀσυμφωνία μεταξὺ λόγων καὶ πράξεων τοῦ Σενέκα εἰς τὴν ζωὴν του εἶναι φανερά, αἱ περὶ μορφώσεως καὶ τρόπου ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀντιλήψεις του εἶναι ἐν τοῖς πλείστοις ὀρθαί, φέρουν δὲ διὰ τοῦτο αὐτὸν πολὺ πλησίον τοῦ Χριστιανισμοῦ, παρὰ πολλῶν ἐκπροσώπων τοῦ ὁποίου μεγάλως ἐξετιμᾶτο⁸.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Ausgangspunkt jeder Erziehung ist nach Seneca das griech. «γῶθι σαυτόν», und das höchste Erziehungsmittel ist die Philosophie. Seneca predigt die geistige und moralische Autonomie des Menschen wie einst der Grieche Sokrates.

1) DE TRANQU. ΠΙ 3. 2) Πρβλ. DE CLEMENT. I 14. 3) DE BENEF. III 11,2.

4) Πρβλ. Ἐπιστ. 6: *Longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla.*

5) Πρβλ. ΓΡΟΛΛΙΟΥ Κ., Ἐνας ἀρχαῖος μεταξὺ δύο κόσμων (Μία ἀποψη γιὰ τὸν φιλόσοφο Σενέκα), Ἀθήνα 1968. 7) Πρβλ. Ἐπιστ. 28.

7) Πρβλ. ΣΚΙΑΔΑ Α.—BIELER L., Ἱστορία τῆς Ρωμαϊκῆς Λογοτεχνίας, Ἀθήνα 1965, σελ. 280. 8) Βλ. BAUMGERTEN M., *Seneca und das Christentum*, 1895.